

Dr Elżbieta Buchcic

ORCID 0000-0002-2391-6340

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Wydział Matematyczno-Przyrodniczy

SPOŁECZNE KONSEKWENCJE PRZEMIAN ZACHODZĄCYCH WE WSPÓŁCZESNEJ RODZINIE

Streszczenie

Rodzina powinna być najważniejszym, podstawowym oraz bezpiecznym środowiskiem wychowawczo-edukacyjnym, ponieważ jest potrzebna w każdym okresie życia. To ona określa warunki indywidualnego rozwoju osobowości jednostki, zaspakaja istotne potrzeby biologiczne i psychiczne, daje poczucie sensu życia, inspiruje do aktywności, ułatwia wrastanie w świat kultury oraz przyswajanie obowiązujących w nim norm i wartości, chroni i wspomaga w sytuacjach trudnych. W artykule przedstawiono analizę społecznych przemian zachodzących we współczesnej rodzinie i ich konsekwencje zwracając szczególną uwagę na tradycje, które wpływają na teraźniejszość i budują przeszłość.

Słowa kluczowe: rodzina • funkcje rodziny • wartości • komercjalizacja • przemiany we współczesnej rodzinie • zagrożenia współczesnej rodziny • patologia.

THE CONTEMPORARY FAMILY-SOCIAL RISKS AND CHANGES

Abstract

The family should be the most important and the safest educational environment, as having a family is essential at every stage of life. The family determines the conditions for the individual's personality devel-

opment, satisfies important biological and psychological needs, gives a sense of life, inspires to be active, facilitates growing into the world of culture and adapting to the norms and values in it. The following article presents an analysis of selected social changes taking place in the contemporary family and their consequences, paying special attention to traditions that affect the present and create the future.

Keywords: family • family functions • values • commercialization • changes in the contemporary family • threats to the family • pathology.

Wstęp

„Rodzina wspólnotą życia i miłości”.

Jan Paweł II

Rodzina jest podstawową komórką społeczną, w której funkcjonuje każdy człowiek od momentu swych narodzin. Jak podkreślają A. Olak i K. Olak, *„to już Arystoteles (IV w. p.n.e.) uznawał rodzinę za podstawowe środowisko człowieka, gdzie w niej upatrywał całą jego działalność”*¹. Rodzina nie jest więc instytucją nową, nieznaną, niemniej jednak stanowi przedmiot ciągłych badań, gdyż jest podstawowym środowiskiem wychowawczym, które oddziałuje na jednostkę najdłużej.

F. Adamski definiuje rodzinę jako „duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną”². A. Olak i K. Olak podkreślają, że „rodzina ma nie tylko znaczenie w życiu jednostek, ale odgrywa również doniosłą rolę w życiu całego społeczeństwa. Od zdrowia rodziny zależy siła i zdrowie społeczeństwa, te dwie grupy społeczne wzajemnie na siebie oddziałują”. Zdaniem Ł. Marcza, „(...) rodzina jako środowisko, w którym powstaje i kształtuje się nowe

¹ A. Olak, K. Olak, *Bezpieczeństwo i zagrożenia współczesnej rodziny – wybrane zagadnienia*, „Przedsiębiorstwo i Region” nr 8/2016, s. 2. ISSN 2080-458X.

² F. Adamski, *Rodzina: wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002, s. 31. ISBN 83-233-1553-1.

życie, jest szczególnym ogniwem porządku społecznego”³. W rodzinie bowiem odbywa się najistotniejszy przekaz kulturowy dotyczący wartości, norm i tradycji, które z kolei są zależne od trendów aktualnie panujących w społeczeństwie.

Na przestrzeni wieków rodzina ulegała różnorodnym przeobrażeniom. Zmieniała się zarówno jej struktura, jak i funkcje, co według K. Palki jest głównie zależne od uwarunkowań społeczno-kulturowych, gospodarczych i ekonomicznych⁴.

W literaturze wyróżnia się trzy stadia rozwojowe społeczeństwa decydujące o przemianach w rodzinie: społeczeństwo preindustrialne, industrialne i postindustrialne⁵. Z. Tyszka uważa, że rodzina była kiedyś przede wszystkim „instytucją materialno-ekonomiczną oraz opiekuńczo-socjalizującą, była wielodzietna i często wielopokoleniowa (poszerzona) oraz ściśle poddana religijnej kontroli, osadzona mocno w społeczności lokalnej”⁶. Istotną cechą epoki postindustrialnej, według T. Różańskiego jest to, że „autonomizacja oraz tendencje wolnościowe występują tu nie tylko w obszarze życia publicznego, ale pojawiają się także w sferze prywatnej, przejawiając się w stylu życia jednostek i rodzin”⁷. Potwierdza to N. Pikuła, pisząc, iż „nowoczesna kultura cechuje się wzrostem autonomii i wolności jednostki oraz poszerzaniem do niebywałych rozmiarów zakresu swobody człowieka. Zauważany jest rosnący indywidualizm, potrzeba samorealizacji, postawy konsumpcyjne i hedonistyczne, które stworzyły model rodziny różniący się od dotychczasowego”⁸. Zmiany zachodzące

³ Ł. Marczak, *Kondycja współczesnej rodziny jako nagląca kwestia społeczna*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” (2015), nr 35, s. 1. ISSN 0137-3420.

⁴ K. Palka, *Współczesna rodzina polska – kierunki przemian i zagrożenia dezorganizacją*, [w:] Encyklopedia Psychologii, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna. Szewczuk W. (red.), Fundacja Innowacja, Warszawa 1998, s. 24. ISBN 83-86169-19-2.

⁵ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2002, s. 13-19. ISBN 83-232-1223-6.

⁶ Z. Tyszka, *Stan rodziny współczesnej a wewnątrzrodzinna socjalizacja dzieci*, „Roczniki Socjologii Rodziny” XII, UAM, Poznań 2000, s. 9. ISSN 0867-2059.

⁷ T. Różański, *Z problematyki przemian i zagrożeń współczesnej rodziny*, „Teologia i Człowiek. Kwartalnik Wydziału Teologicznego UMK”, nr 32 (2015)4, s. 132. ISSN 1731-5638.

⁸ N. Pikuła, *Aktualna sytuacja i tendencja zmian w rodzinie XXI wieku*, [w:] Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny. Błasiak A., Dybowska E. (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2010, s. 48. ISBN 978-83-7767-597-7.

w rodzinie na przestrzeni wieków podsumowuje Doniec: „rodzina tradycyjna miała zapewnić człowiekowi byt i przetrwanie, rodzina nowoczesna stabilizację i rozwój, a ponowoczesna wolność i samorealizację”⁹.

Wzrost globalizacji, rozwój technologii i informatyki, zmiany na poziomie gospodarczym i ekonomicznym przyczyniły się do zmiany stylu życia człowieka, jego hierarchii wartości oraz priorytetów. M. Błędowska pisze: „rodzina jako instytucja słabnie i niesie to ze sobą konsekwencje dla struktury społecznej”¹⁰. „Obecnie obserwujemy stale rosnące wymagania społeczne, którym rodzina powinna sprostać. Spełnienie tych oczekiwań decyduje o jej jakości jako środowiska inicjującego rozwój jednostki we wszystkich wymiarach i wyposażającego człowieka na całe życie”¹¹.

Przemiany zachodzące we współczesnej rodzinie przynoszą liczne konsekwencje dla całego społeczeństwa. Rodzina jest bowiem bardzo ważnym elementem społecznych interakcji. Od jej struktury i sposobu funkcjonowania zależy jakość funkcjonowania całego społeczeństwa, a dzisiaj socjologowie są przekonani, iż zmiany zachodzące we współczesnej rodzinie w większości powodują skutki negatywne.

Zagrożenia współczesnej rodziny

Najistotniejsze zagrożenia dla współczesnej rodziny to:

- rosnąca liczba rozwodów,
- brak formalizacji związków partnerskich,
- mała dietność w stosunku do poprzednich dekad,
- aktywność zawodowa kobiet,
- indywidualizacja systemów wartości i form aktywności członków rodziny.

⁹ R. Doniec, *Rodzina polska w XXI wieku – przemiany i kondycja*, „Pedagogika Społeczna” R. XII/4(50) 2013, s. 45. ISSN 1642-672X.

¹⁰ M. Błędowska, *Przemiany w rodzinie: próba odczytania współczesnej debaty na temat małżeństwa i rodziny*, „Społeczeństwo i Rodzina” nr 45 (4/2015), s. 8. ISSN 1734-6614.

¹¹ K. Palka, *Współczesna rodzina polska – kierunki przemian i zagrożenia dezorganizacją*, [w:] Encyklopedia Psychologii, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna. Szewczuk W. (red.), Fundacja Innowacja, Warszawa 1998, s. 25. ISBN 83-86169-19-2.

Rosnąca liczba rozwodów

Jak podkreśla J. Brągiel, „rozwód małżonków jest zjawiskiem w życiu rodziny, które zmienia całe dotychczasowe jej funkcjonowanie, najpierw poprzez konflikt małżeński trwający między małżonkami, a następnie poprzez konieczność życia w rodzinie niepełnej, tj. bez stałej obecności jednego z rodziców”¹². Rozwody będące formalną kulminacją dużo wcześniej rozpoczętych konfliktów wewnątrzrodzinnych, odciskają swe piętno zarówno na relacjach między rodzicami, jak i rodziców z dziećmi. E. Kozdrowicz twierdzi, że „jednym z najważniejszych czynników, zapewniających prawidłowość procesu wychowania w rodzinie, jest jej niezaburzona struktura. Wyniki badań potwierdzają, iż w rodzinach niepełnych nieobecność jednego z rodziców poważnie zuboża proces prawidłowej socjalizacji dziecka”¹³. Wyjaśnia to Z. Tyszka pisząc, iż rodziny niepełne mają „ograniczoną funkcję emocjonalną, bo tylko jedno z rodziców jest w codziennej emocjonalnej interakcji z dziećmi, które zazwyczaj dotkliwie odczuwają brak więzi emocjonalnych z drugim rodzicem i nie mogą się uczyć jego ról społecznych”¹⁴. Współcześnie zauważa się tendencję do zbyt dużej przychylności społeczeństwa względem rozwodów. Niegdyś małżeństwa opierały się na miłości oraz dbaniu o wspólny dom i dzieci. Wszelkie problemy i konflikty rozwiązywano wspólnie, gdyż priorytetem było posiadanie szczęśliwej rodziny.

Zdaniem R. Dońca obecnie „(...) rodzina (zbudowana na małżeństwie) jest postrzegana – w porównaniu do lat 90-tych – jako wartość „elitarna”, sukces danej pary, rodzaj szczęśliwego zrządzenia losu, odwagi życiowej, wyraz gotowości do ponoszenia ryzyka, a nie jako normalny etap w życiu człowieka dorosłego”¹⁵. Może dlatego „nowe wzorce kulturowe wprowadziły konsumpcyjne nastawienie do partnera i związku, w których widać koncen-

¹² J. Brągiel, *Skutki rozwodu rodziców – z perspektywy dorosłego życia*, „Roczniki Socjologii Rodziny” XI, UAM, Poznań 1999, s. 175. ISSN 0867-2059.

¹³ E. Kozdrowicz, *Dziecko w rodzinie rozbitej. Analiza społeczno-demograficzna zjawiska rozwodów*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy”, *Studia Pedagogiczne* z. 9 1982, s. 169. ISSN 0239-5037.

¹⁴ Z. Tyszka, *Stan rodziny współczesnej a wewnątrzrodzinna socjalizacja dzieci*, „Roczniki Socjologii Rodziny” XII, UAM, Poznań 2000, s. 12. ISSN 0867-2059.

¹⁵ R. Doniec, *Rodzina polska w XXI wieku – przemiany i kondycja*, „Pedagogika Społeczna” R. XII/4(50) 2013, s. 51. ISSN 1642-672X.

tracę na samym sobie i własnych doznaniach, a nie na partnerze i łączącej ich więzi. Nie sprzyja to zatem budowaniu trwałych układów małżeńskich czy partnerskich”¹⁶. Obecnie obserwuje się wzrost liczby związków nieformalnych oraz ogólną dezaprobatę dla instytucji małżeństwa.

Brak formalizacji związków partnerskich

Zjawisko kohabitacji nie jest domeną czasów współczesnych. Związki nieformalne są obecne w różnych społeczeństwach od wieków, niezależnie od kultury lub wyznania. Dawniej bycie razem w związku pozamałżeńskim określano mianem konkubinatu, co dosłownie oznacza „leżeć przy kimś”¹⁷. Aby oddzielić kwestie seksualności i wspólnego pożycia zaczęto używać terminu kohabitacja, który w języku łacińskim oznacza „współmieszkać”¹⁸, czyli prowadzić wspólne gospodarstwo domowe¹⁹. Związki nieformalne, które kiedyś były utożsamiane z niemoralnym prowadzeniem się, dziś są traktowane jako zjawisko naturalne, będące konsekwencją dążenia do indywidualizmu jednostki. Obecnie, małżeństwo, seks i prokreacja to trzy oddzielne, rządzące się własnymi prawami dziedziny życia, które dawniej tworzyły z rodziną jedność²⁰. „Zdaniem niektórych, aby mówić o rodzinie nie potrzeba już sformalizowanego związku, a wystarczy wspólnie wychowywać dzieci”²¹. Mimo, iż współcześnie związki nieformalne mają wielu zwolenników, bardzo często socjologowie zwracają jednak uwagę na negatywne aspekty kohabitacji, „począwszy od destrukcji podstawowej komórki rodziny aż po degradację norm i wartości, którymi kieruje, a właściwie kierowała się niegdyś

¹⁶ Tamże, s. 59.

¹⁷ W. Głuch W. (red.), *Słownik Wyrazów Obcych*, Wydawnictwo EUROPA, Wrocław 2004, s. 223. ISBN 9788374071673

¹⁸ <http://www.slownik-online.pl/kopalinski/3703ADB08362C29DC12565E8004DA2BB.php>, [dostęp: 05.07.2018].

¹⁹ M. Cieślukowska, *Współczesna kohabitacja – charakterystyka zjawiska*, [w:] *Współczesna rodzina. Szanse – Zagrożenia – Kierunki przemian*. Pujer K. (red.), EXANTE, Wrocław 2016, s. 13. ISBN 978-83-65374-08-0.

²⁰ R. Doniec, *Rodzina polska w XXI wieku – przemiany i kondycja*, „Pedagogika Społeczna” R. XII/4(50) 2013, s. 50. ISSN 1642-672X.

²¹ K. Palka, *Współczesna rodzina polska – kierunki przemian i zagrożenia dezorganizacją*, [w:] *Encyklopedia Psychologii*, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna. Szewczuk W. (red.), Fundacja Innowacja, Warszawa 1998, s. 29. ISBN 83-86169-19-2.

jednostka”²². Przede wszystkim związki, które nie są sformalizowane są stosunkowo nietrwałe – w każdej chwili partnerzy mogą się rozstać bez jakichkolwiek konsekwencji prawnych (oczywiście jeśli nie mają dzieci). Zwraca na to uwagę M. Cieślikowska pisząc, że „słabą stroną kohabitacji jest prawo, a dokładnie brak regulacji prawnych w kwestii wspomnianego już ustania związku czy ochrony pokrzywdzonej ze stron”²³. Zatem wobec prawa związku partnerskie nie mają żadnego znaczenia. Najmocniej uwidacznia się to podczas zetknięcia się z instytucjami urzędowymi, w kwestiach dziedziczenia lub podziału majątku, w których to partnerzy są traktowani jako całkowicie obce dla siebie osoby²⁴. Mimo to obecnie obserwuje się znaczny progres tendencji zawierania związków kohabitacyjnych, co jak pisze M. Cieślikowska, wynika „nie tylko z laicyzacji światopoglądu, niestabilnej sytuacji materialno-ekonomicznej młodych ludzi, ale również z powodu dezaprobaty wartości rodzinnych”²⁵.

Powszechne staje się też odrzucanie tradycyjnej wizji rodziny opartej na małżeństwie, wynikające z uznawania prawa jednostek do swobody zachowań i wolnego wyboru. Rozluźnienie więzi między małżeństwem, seksem i prokreacją jest również zdaniem P. Szukalskiego „(...) w znacznym stopniu odpowiedzialne za odnotowany w ostatnich latach wzrost odsetka urodzeń pozamałżeńskich w Polsce”²⁶. Z drugiej strony natomiast obserwuje się ogólny spadek przyrostu naturalnego, co jest kolejnym negatywnym skutkiem przemian zachodzących we współczesnej rodzinie.

Mała dieta

Zmniejszenie diety w polskich rodzinach ma przede wszystkim podłoże ekonomiczne. Trudna sytuacja na rynku pra-

²² M. Cieślikowska, *Współczesna kohabitacja – charakterystyka zjawiska*, [w:] *Współczesna rodzina. Szanse – Zagrożenia – Kierunki przemian*. Pujer K. (red.), EXANTE, Wrocław 2016, s. 16. ISBN 978-83-65374-08-0.

²³ M. Cieślikowska, *Współczesna kohabitacja – charakterystyka zjawiska*, [w:] *Współczesna rodzina. Szanse – Zagrożenia – Kierunki przemian*. Pujer K. (red.), EXANTE, Wrocław 2016, s. 20. ISBN 978-83-65374-08-0.

²⁴ Tamże, s. 25.

²⁵ Tamże, s. 27.

²⁶ P. Szukalski, *Urodzenia pozamałżeńskie w Polsce*, [http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/3744/6-Urodz%20pozamalz.pdf?sequence=1\(pdf\)](http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/3744/6-Urodz%20pozamalz.pdf?sequence=1(pdf)), [dostęp: 05.07.2018].

cy, problemy materialne i mieszkaniowe, kłopoty z ustatkowaniem się, coraz większe dążenie do samorealizacji, indywidualizm w sferze matrymonialnej oraz oddzielenie funkcji seksualnej od prokreacyjnej przyczyniły się do tego, iż obecnie najczęściej spotyka się model rodziny 2+1. Według Z. Tyszki, znaczne ograniczenie przyrostu naturalnego nastąpiło na skutek „udoskonalenia metod i środków zapobiegania ciąży oraz w związku z wzrastaniem w oczach małżonków wartości konkurencyjnych w stosunku do posiadania dzieci (zdobywanie wyższych szczebli wykształcenia, kariera zawodowa, wyższy w warunkach małodziejności czy bezdziejności standard życia, podróże, turystyka.”²⁷. Problem ten zauważa również N. Pikuła pisząc, iż ostatnimi czasy „dziecko zaczęto postrzegać jako przeszkodę rodziców w ich samorealizacji. Zapanowało pragmatyczne podejście i posiadanie dziecka oceniano w kategoriach kosztów i korzyści”²⁸.

Posiadanie dzieci, uważane dawniej za priorytet w każdej rodzinie, obecnie jest coraz częściej poprzedzane długotrwałymi rozważaniami argumentów przemawiających za i przeciw. Małżonkowie (lub partnerzy) bardziej świadomie podejmują decyzje dotyczące prokreacji oraz liczby posiadanych dzieci. Duży wpływ ma na to szerokie rozpowszechnienie i łatwa dostępność środków antykoncepcyjnych (także wśród młodzieży). Często jednak okazuje się, że z tego powodu ludzie wcześniej rozpoczynają współżycie seksualne, nie będąc jeszcze dojrzałymi psychicznie do tego czynu²⁹. Ponadto, „antykoncepcja ma także wpływ na podjęcie współżycia przed ślubem, uderza w wartość czystości przedmałżeńskiej oraz w sakrament małżeństwa pozbawiając go należnej mu wartości, co w efekcie może wywołać jego nietrwałość. Pojawiają się więc rozwody, których liczba ciągle wzrasta”³⁰.

²⁷ Z. Tyszka, *Stan rodziny współczesnej a wewnątrzrodzinna socjalizacja dzieci*, „Roczniki Socjologii Rodziny” XII, UAM, Poznań 2000, s. 11. ISSN 0867-2059.

²⁸ N. Pikuła, *Aktualna sytuacja i tendencja zmian w rodzinie XXI wieku*, [w:] Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny. Błasiak A., Dybowska E. (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2010, s. 52. ISBN 978-83-7767-597-7.

²⁹ <http://oplodnosci.pl/index.php/antykoncepcja2/bioetyka-i-psychologia/177-biomedyczne-i-psychospoleczne-konsekwencje-antykoncepcji>, [dostęp: 31.05.2018].

³⁰ Tamże.

Na zmniejszenie dzietności w społeczeństwie polskim duży wpływ ma zmiana hierarchii wartości współczesnej kobiety. Jak pisze K. Palka, „kobiety coraz bardziej cenią sobie aktywność zawodową. Taka sytuacja zyskuje wyraźną społeczną akceptację, ponieważ w przekonaniu wielu osób fakt, że kobieta pracuje zawodowo wpływa korzystnie zarówno na jej pozycję społeczną jak i rodzinną³¹. Stąd też kobiety często podejmują zatrudnienie nie tylko z pobudek ekonomicznych, lecz dla ciekawszego życia i samorealizacji. Zazwyczaj w takim życiu brak już jest miejsca na posiadanie dzieci, a nawet współmałżonka. Jak zauważa M. Bobulska, kobietom w wieku reprodukcyjnym często praca utrudnia wejście w stały związek. Co więcej, „jeśli są nią zafascynowane, oddają się jej bez reszty. Jeśli nie, rezygnują zarówno z powodów egzystencjalnych, jak i pragmatycznych: szukają pracy, w którą będą mogły bardziej się zaangażować (...)”³².

Kobiety coraz śmieiej stają się czynnymi uczestnikami życia społecznego i zawodowego. Są również bardziej świadome ograniczeń wynikających z założenia rodziny. Młode kobiety dostosowują się bowiem do aktualnie panujących trendów na rynku pracy, gdzie zdaniem A. Kwak, „najmniej atrakcyjna dla pracodawcy jest kobieta obciążona rodziną, posiadająca małe dziecko”³³. Dlatego też, w odpowiedzi na oczekiwania społeczne, współczesne kobiety stawiają bardziej na własny rozwój i karierę zawodową niż na zakładanie rodziny. Zdarza się również, że pod swoim ogromnym zaangażowaniem w pracę zawodową ukrywają „(...) obawę przed nieudanym małżeństwem i kłopoty ze znalezieniem tej właściwej osoby”³⁴.

³¹ K. Palka, *Współczesna rodzina polska – kierunki przemian i zagrożenia dezorganizacją*, [w:] Encyklopedia Psychologii, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna, Szewczuk W. (red.), Fundacja Innowacja, Warszawa 1998, s. 28. ISBN 83-86169-19-2.

³² M. Bobulska, *Kariera zawodowa kobiet a rodzina*, [w:] *Współczesna rodzina. Szanse – Zagrożenia – Kierunki przemian*. Pujer K. (red.), EXANTE, Wrocław 2016, s. 56. ISBN 978-83-65374-08-0.

³³ A. Kwak, *Współczesna rodzina – czy tylko problem struktury zewnętrznej?* [w:] *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*. Taranowicz I., Grotowska S. (red.), Oficyna Wydawnicza ARBORETUM, Wrocław 2015, s. 19-20. ISBN 978-83-62563-48-7.

³⁴ Tamże, s. 19.

Aktywność zawodowa kobiet

Niemniej jednak wiele kobiet aktywnych zawodowo posiada męża i dzieci. Jak zauważa M. Bobulska, kobiety posiadające potomstwo „(...) nie zawsze odnajdują w pracy dobroczynny wpływ na codzienne funkcjonowanie. Okazuje się, że większość narzeka na brak czasu”³⁵. Kobiety pracujące są bowiem świadome, że ich zaangażowanie w sprawy rodzinne nie jest na wystarczającym poziomie. Natomiast większe poświęcenie się rodzinie skutkuje zazwyczaj niespełnieniem na płaszczyźnie zawodowej. „Wejście nowego modelu rodziny z pracującą zawodowo żoną wymusza reorganizację ról i wewnętrznych relacji. Nie przekłada się to jednak na pełny egalitaryzm, gdyż tak naprawdę kobieta została podwójnie obciążona rolami – zawodową i rodzinną”³⁶. W takiej sytuacji bardzo duże znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania rodziny ma pomoc i zaangażowanie męża w sprawy domowe. „Wówczas kobieta częściej osiąga sukcesy zawodowe, staje się bardziej pewna siebie, wzrasta poczucie jej własnej skuteczności, umiejętności współpracy i radzenia sobie ze stresem, a uzyskany prestiż czyni z niej osobę silną i niezależną”³⁷.

Jednak wysokie osiągnięcia kobiety na płaszczyźnie zawodowej, a także zarobki wyższe niż męczyzny mogą skutkować różnymi formami męskiej przemocy takimi jak agresywne komentarze, wyzwiska, szyderstwa, poniżanie, nieustanna krytyka, kontrola finansów, a także przemoc fizyczna. „Zauważyć też można, że wraz ze wzrostem zarobków kobiet narasta konflikt w parze spowodowany frustracją pań, które coraz trudniej godzą się na nierówny podział prac domowych”³⁸. Podjęcie pracy przez kobietę przede wszystkim powoduje transformację ról poszczególnych członków rodziny oraz zmianę reguł, wzorców i wartości.

³⁵ M. Bobulska, *Kariera zawodowa kobiet a rodzina*, [w:] *Współczesna rodzina. Szanse – Zagrożenia – Kierunki przemian*. Pujer K. (red.), EXANTE, Wrocław 2016, s. 57. ISBN 978-83-65374-08-0.

³⁶ A. Kwak, *Współczesna rodzina – czy tylko problem struktury zewnętrznej?* [w:] *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*. Taranowicz I., Grotowska S. (red.), Oficyna Wydawnicza ARBORETUM, Wrocław 2015, s. 21. ISBN 978-83-62563-48-7.

³⁷ M. Bobulska, *Kariera zawodowa kobiet a rodzina*, [w:] *Współczesna rodzina. Szanse – Zagrożenia – Kierunki przemian*. Pujer K. (red.), EXANTE, Wrocław 2016, s. 56-57. ISBN 978-83-65374-08-0.

³⁸ Tamże, s. 58.

Indywidualizacja systemów wartości i form aktywności członków rodziny

Rodzina, w której dorasta człowiek odgrywa nadrzędną rolę w procesie jego wychowania oraz kształtowania osobowości. To właśnie ona powinna przekazywać wartości i normy społeczne młodemu pokoleniu. „Powinna więc funkcjonować prawidłowo, aby te przekazy były rozwijające i kształtowały pożądane wzory”³⁹.

Rodzina rozumiana jako środowisko rozwoju wszystkich jej członków winna więc preferować wspólne wartości, które przeradzają się w normy zachowań. Obecnie jednak coraz częściej każdy z członków rodziny prezentuje własny kanon zasad, według których postępuje. Bardzo modne stało się bowiem zwiększenie zakresu swobody i niezależności dzieci w rodzinie. Młodzi ludzie mają obecnie okazje stykania się z różnymi systemami wartości, co daje im możliwość przekształcania i modyfikowania własnego systemu wartości. Jest to cecha charakterystyczna dla tzw. „modelu zachodniego rodziny”⁴⁰. Jak twierdzi B. Harwas-Napierała, w modelu tym „naczelną wartością, realizowaną w oddziaływaniu rodziny na jednostkę, jest autonomia i zdobywanie jak najszybciej umiejętności polegania na sobie samym”⁴¹. Ponadto w rodzinach takich występuje osłabienie rangi wychowania, obniżenie autorytetu rodziców (i innych dorosłych) oraz osłabienie więzi rodzinnych. Funkcjonowanie w takiej rodzinie ma niestety negatywny wpływ na rozwój osobowościowy oraz socjalizację młodego pokolenia. Jak podkreśla N. Piкуła, „Z powodu zanikania więzi w rodzinie i braku czasu dla najbliższych dzieci stają się bardziej podatne na różnego rodzaju patologie. Zapomina się, że od funkcjonowania rodziny zależą przyszłe pełnione role w życiu dorosłym i wybory poszczególnych wartości”⁴².

³⁹ A. Kwak, *Współczesna rodzina – czy tylko problem struktury zewnętrznej?* [w:] Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy. Taranowicz I., Grotowska S. (red.), Oficyna Wydawnicza ARBORETUM, Wrocław 2015, s. 20-21. ISBN 978-83-62563-48-7.

⁴⁰ B. Harwas-Napierała, *Znaczenie przemian współczesnej rodziny dla rozwoju człowieka*, [w:] PSYCHOLOGIA ROZWOJOWA, tom 13, nr 3 2008, s. 22. ISBN 978-83-233-2553-6.

⁴¹ Tamże, s. 29.

⁴² N. Piкуła, *Aktualna sytuacja i tendencja zmian w rodzinie XXI wieku*, [w:] Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny. Błasiak A., Dybowska E. (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2010, s. 67. ISBN 978-83-7767-597-7.

Szeroko promowana autonomia i niezależność oraz demokratyzacja relacji panujących w rodzinie prowadzą do indywidualizacji form aktywności i zainteresowań poszczególnych jej członków. Życie domowe, w którym cała rodzina spędza wieczory i weekendy na różnych czynnościach domowych lub wspólnie spędzając wolny czas, zaczyna schodzić na margines. Życie towarzyskie, spędzanie wolnego czasu coraz częściej toczy się poza domem, coraz częściej również bez rodziny. Wynika to przede wszystkim z odmienności zainteresowań jej członków oraz wzajemnego poszanowania wolności osobistej. Z drugiej strony jednak, często dzieci i młodzież są zmuszone „zająć się sobą» pod nieobecność rodziców, co może skutkować nawet sieroctwem emocjonalnym lub duchowym, objawiającym się uczuciem ciągłej niepewności i osamotnienia⁴³. Według U. Gałęskiej, „naturalną cechą każdego człowieka jest bowiem dążenie do kontaktu z innymi ludźmi, co nazywane jest więzią społeczną⁴⁴.

Współczesne małe, dwupokoleniowe rodziny cechuje niestety znaczne osłabienie lub nawet zanikanie kontaktów między ich członkami, „co wpływa na przeobrażenia więzi rodzinno-społecznych⁴⁵. Coraz częściej zdarza się, że członkowie rodziny nie wiedzą wzajemnie co dzieje się u nich, mimo że mieszkają po sąsiedzku lub w odległości zaledwie paru kilometrów. Kontakty rodzinne bądź przyjacielskie są uruchamiane dopiero wówczas, gdy jest potrzebna pomoc lub wsparcie. Egoistycznie człowiek otacza się tylko tymi ludźmi, z którymi dobre relacje niosą ze sobą korzyści dla niego. Podobnie jest w przypadku więzi sąsiedzkich. Zdaniem M. Szczepańskiej, „ludzie zachowują się wobec swoich sąsiadów tak, jak sami chcieliby być traktowani. Cenią niską integrację w ich życie, niewtrącanie się. Wytłumaczyć to można silną potrzebą bezpieczeństwa psychicznego. Aby czuć się swobodnie i komfortowo w swoim mieszkaniu czy domu, ludzie potrzebują spokoju i możliwości odizolowania się⁴⁶. Więzi sąsiedzkie

⁴³ U. Gałęska, *Przeobrażenia więzi rodzinno-społecznych w rodzinie XXI wieku*, „Wychowanie w Rodzinie. Trajektorie więzi rodziny współczesnej” Jurczyk-Romanowska E., Gandecka K. (red.), Tom XI, (1/2015), Wrocław 2015, s. 37. ISSN 2082-9019.

⁴⁴ Tamże, s. 28.

⁴⁵ Tamże, s. 34.

⁴⁶ M. Szczepańska, *Rodzina a więź sąsiedzka*, 2016 (pdf), s. 212,

zakładają więc nikłe zaangażowanie, ale w razie potrzeby zawsze ta więź może się pogłębić lub przerodzić we współpracę. Ludzie nie mają bowiem czasu na pielęgnowanie przyjaźni albo budowanie dobrych relacji z sąsiadami. Jest to niestety negatywne zjawisko z punktu widzenia socjologii, gdyż więzi sąsiedzkie mają charakter pomostowy, co oznacza, że są głównym budulcem społeczeństwa obywatelskiego. Wyjaśnia to M. Szczepańska pisząc, że „więzi sąsiedzkie łączą bowiem ludzi o często odmiennych charakterystykach społeczno-ekonomicznych. Stąd ich duża wartość dla budowania powszechnego zaufania i normy współpracy”⁴⁷.

W pogoni za pieniądzem i samorealizacją współcześni ludzie nie dostrzegają wartości bezinteresownych kontaktów międzyludzkich, mimo iż są one istotnym czynnikiem wpływającym na jakość życia codziennego. Zdarza się również, że osłabienie więzi rodzinnych następuje z przyczyn niezależnych od jednostki. Nasilenie się ruchliwości geograficznej z powodów ekonomicznych i politycznych znacznie redukuje częstotliwość kontaktów między członkami rodziny. Jednak jak podkreśla Marczak, „Aby zatrzymać proces osłabiania więzi rodzinnych na skutek migracji, konieczne są reformy podjęte w celu zapewnienia godziwego wynagrodzenia za pracę oraz właściwej polityki prorodzinnej”⁴⁸.

Podsumowanie

Następstwem zmian zachodzących w strukturze i funkcjach współczesnej rodziny mogą być patologie społeczne jednostek bądź całej rodziny, czyli zachowania ludzkie skierowane przeciwko powszechnie akceptowanym wartościom i normom społecznym⁴⁹. Szeroko pojmowany indywidualizm, dążenie do samorealizacji (często za wszelką cenę), ciągle dorabianie się, materializm i konsumpcjonizm, brak potrzeby założenia rodziny i posiadania

<https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3973/Rodzina%20a%20wiez%20sasiedzka.pdf?sequence=3&isAllowed=y>, [dostęp: 28.08.2018].

⁴⁷ Tamże, s. 210.

⁴⁸ Ł. Marczak, *Kondycja współczesnej rodziny jako nagląca kwestia społeczna*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” (2015), nr 35 2015, s. 444. ISSN 0137-3420.

⁴⁹ A. Dobieszewski, *Przyczyny i przejawy patologii społecznej*, „Polityka i Społeczeństwo” 1/2004, s. 153. ISSN 1732-9639.

dzieci, a także minimalizowanie kontaktów rodzinnych i sąsiedzkich mogą powodować zaburzenia w funkcjonowaniu człowieka w społeczeństwie. W rodzinach coraz bardziej jest dostrzegalne nastawienie na zaspokajanie potrzeb materialnych kosztem potrzeb emocjonalnych. Jak pisze Różański, „wzrastająca marginalizacja kontaktów emocjonalnych i społecznych oddziałuje w sposób negatywny na rozwój osobowości i socjalizację ludzi młodych. Zanik więzi rodzinnych oraz ograniczony kontakt z dorosłymi powoduje, że dzieci są coraz bardziej narażone na rozmaite patologie życia społecznego”⁵⁰.

Jako efekt negatywnych zmian w rodzinie najczęściej wymienia większe skłonności dzieci do alkoholizmu, narkomanii, prostytucji, związku z grupami przestępczymi i sektami, a także depresje oraz próby samobójcze. W rodzinach dysfunkcyjnych często dochodzi do przemocy zarówno fizycznej jak i psychicznej, która może być kierowana do konkretnego lub wszystkich członków rodziny. Przykładów patologii indywidualnych i grupowych jest wiele, niemniej jednak ich przyczyny są podobne, a głównie jest to nieumiejętność radzenia sobie w danej sytuacji życiowej. Zmiany zachodzące w strukturze i funkcjonowaniu współczesnej rodziny niestety jeszcze bardziej pogłębiają ten stan rzeczy.

Reasumując: współczesna rodzina boryka się z wieloma problemami dzisiejszego świata, co wymusza zmiany w jej strukturze i funkcjach. Zmiany te są o tyle istotne, że niosą ze sobą szereg zagrożeń, których skutki odczuwa całe społeczeństwo. Dlatego coraz częściej obserwuje się:

- spadek zawieranych małżeństw,
- wzrost rozwodów,
- zwiększenie liczby niesformalizowanych związków,
- spadek dzietności (oraz wzrost liczby urodzeń pozamałżeńskich),
- wzrost zatrudnienia kobiet, co wpływa na wypieranie przez współczesną cywilizację wartości tradycyjnych (także wartości rodzinnych),

⁵⁰ T. Różański, *Z problematyki przemian i zagrożeń współczesnej rodziny*, „Teologia i Człowiek. Kwartalnik Wydziału Teologicznego UMK”, nr 32 (2015)4, s. 140. ISSN: 1731-5638.

- rozbieżność norm i wartości u poszczególnych członków rodziny,
- odrębność form aktywności i zainteresowań w rodzinie,
- uwalnianie się młodzieży spod arbitralnej władzy dorosłych,
- egalitaryzację w małżeństwie i rodzinie jak również indywidualizm i niezależność członków rodziny.

Przedstawione zmiany powodują, że współczesną rodzinę cechują:

- materializm,
- nadmierne dążenie do samorealizacji,
- pogoń za pieniądzem i zaspokajaniem własnych potrzeb,
- brak poczucia wspólnoty i minimalizowanie kontaktów rodzinnych,
- brak więzi emocjonalnej i duchowej między jej członkami,
- a także swobodne odrzucanie dotychczasowych kanonów, zasad i wartości.

Zawsze jednak rodzina jako podstawowa komórka życia społecznego najsilniej i najdłużej oddziałuje na człowieka. Podkreśla to K. Wałęcka-Matyja pisząc, że „doświadczenia rodzinne mogą zarówno otwierać możliwości rozwoju jednostki, jak i w przypadku niekorzystnych, silnych oddziaływań mogą zakłócać procesy rozwoju psychicznego i społecznego, nie dopuszczając do ukształtowania pożądanych właściwości u człowieka”⁵¹. Każda rodzina tworzy też własną, niepowtarzalną historię swego życia, na którą składa się wzajemna miłość rodziców, miłość rodzicielska do dzieci, tradycje, zwyczaje, obowiązki jej członków w domu i poza domem oraz codzienne zachowania. Dlatego rodzinie w polskim społeczeństwie powinno nadawać się wysoką rangę i winna ona zajmować ważne miejsce w problematyce polityki społecznej. Zmieniające się realia życia społecznego i gospodarczego stwarzają dla wielu rodzin odmienne warunki bytu i pracy, przysparzają trudności w zakresie wypełnienia ich funkcji. Wszelkie zaburzenia utrudniające rodzinie realizację którejkolwiek z jej funkcji mogą powodować przejściową,

⁵¹ K. Wałęcka-Matyja, *Zachowania społeczne młodzieży a uwarunkowania rodzinne i osobowościowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, s. 6. ISBN 978-83-7525-320-7.

czasem nawet długotrwałą niewydolność jej funkcjonowania jako całości.

„Małżeństwo i rodzina są tylko i wyłącznie tym,
co sami z nich czynimy.”

Carlos Ruiz Zafón „Cień wiatru”⁵²

Bibliografia

1. Adamski F., *Rodzina: wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002. ISBN 83-233-1553-1.
2. Błędowska M., *Przemiany w rodzinie: próba odczytania współczesnej debaty na temat małżeństwa i rodziny*, „Społeczeństwo i Rodzina” nr 45 (4/2015). ISSN 1734-6614.
3. Bobulska M., *Kariera zawodowa kobiet a rodzina*, [w:] Współczesna rodzina. Szanse – Zagrożenia – Kierunki przemian. Pujer K. (red.), Wrocław 2016. ISBN 978-83-65374-08-0.
4. Brągiel J., *Skutki rozwodu rodziców – z perspektywy dorosłego życia*, „Roczniki Socjologii Rodziny” XI, UAM, Poznań 1999. ISSN 0867-2059.
5. Cieślukowska M., *Współczesna kohabitacja – charakterystyka zjawiska*, [w:] Współczesna rodzina. Szanse – Zagrożenia – Kierunki przemian. Pujer K. (red.), Wrocław 2016. ISBN 978-83-65374-08-0.
6. Dobieszewski A., *Przyczyny i przejawy patologii społecznej*, „Polityka i Społeczeństwo” 1/2004. ISSN 1732-9639.
7. Doniec R., *Rodzina polska w XXI wieku – przemiany i kondycja*, „Pedagogika Społeczna” R. XII/4(50) 2013. ISSN 1642-672X.
8. Gałęska U., *Przeobrażenia więzi rodzinno-społecznych w rodzinie XXI wieku*, „Wychowanie w Rodzinie. Trajektorie więzi rodziny współczesnej” Jurczyk-Romanowska E., Gandecka K. (red.), Tom XI, (1/2015), Wrocław 2015. ISSN 2082-9019.
9. Głuch W. (red.) *Słownik Wyrazów Obcych*, Wrocław 2004, ISBN 9788374071673.
10. Harwas-Napierała B., *Znaczenie przemian współczesnej rodziny dla rozwoju człowieka*, [w:] Psychologia rozwojowa, tom 13, nr 3, 2008. ISBN 978-83-233-2553-6.

⁵² <https://cytaty24.pl/cytaty/Rodzina/Aforyzmy,Sentencje/k/59?pagec=2>, [dostęp: 02.06.2018].

11. Kozdrowicz E., *Dziecko w rodzinie rozbitej. Analiza społeczno-demograficzna zjawiska rozwodów*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy”, *Studia Pedagogiczne* z. 9, 1982. ISSN 0239-5037.
12. Kwak A., *Współczesna rodzina – czy tylko problem struktury zewnętrznej?* [w:] *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*. Taranowicz I., Grotowska S. (red.), Wrocław 2015. ISBN 978-83-62563-48-7.
13. Marczak Ł., *Kondycja współczesnej rodziny jako nagląca kwestia społeczna*, „*Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*” nr 35, 2015. ISSN 0137-3420.
14. Olak A., Olak K., *Bezpieczeństwo i zagrożenia współczesnej rodziny – wybrane zagadnienia*, „*Przedsiębiorstwo i Region*” NR 8/2016. ISSN 2080-458X.
15. Palka K., *Współczesna rodzina polska – kierunki przemian i zagrożenia dezorganizacją*, [w:] *Encyklopedia Psychologii*, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna. Szewczuk W. (red.), Fundacja Innowacja, Warszawa 1998. ISBN 83-86169-19-2.
16. Pikuła N., *Aktualna sytuacja i tendencja zmian w rodzinie XXI wieku*, [w:] *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny*. Błasiak A., Dybowska E. (red.), Kraków 2010. ISBN 978-83-7767-597-7.
17. Różański T., *Z problematyki przemian i zagrożeń współczesnej rodziny*, „*Teologia i Człowiek. Kwartalnik Wydziału Teologicznego UMK*”, nr 32(2015). ISSN 1731-5638.
18. Szyszka M., *Wielodzietność w Polsce – społeczne postrzeganie i pomoc państwa*, [w:] *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*. Taranowicz I., Grotowska S. (red.), Wrocław 2015. ISBN 978-83-62563-48-7.
19. Tyszka Z., *Stan rodziny współczesnej a wewnątrzrodzinna socjalizacja dzieci*, „*Roczniki Socjologii Rodziny*” XII, Poznań 2000. ISSN 0867-2059.
20. Tyszka Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2002. ISBN 83-232-1223-6.
21. Wałęcka-Matyja K., *Zachowania społeczne młodzieży a uwarunkowania rodzinne i osobowościowe*, Łódź 2009. ISBN 978-83-7525-320-7.

Zasoby internetowe:

1. <https://cytaty24.pl/cytaty/Rodzina/Aforyzmy,Sentencje/k/59?pag=2>, [dostęp: 02.06.2018].
2. <http://www.slownik-online.pl/kopalinski/3703ADB08362C29DC12565E8004DA2BB.php>, [dostęp: 05.07.2018].

3. <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/3744/6-Urodz%20pozamalz.pdf?sequence=1>, [dostęp: 05.07.2018].
4. <http://oplodnosci.pl/index.php/antykoncepcja2/bioetyka-i-psychologia/177-biomedyczne-i-psychospoleczne-konsekwencje-antykoncepcji>, [dostęp: 31.05.2018].
5. <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3973/Rodzina%20a%20wiesz%20sasiedzka.pdf?sequence=3&isAllowed=y>, [dostęp: 28.08.2018].